

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕЧНІ ОСНОВИ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ ЯК ЗАКЛЮЧНОЇ СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО	9
1.1. Генезис законодавства про банкрутство та ліквідаційну процедуру як заключну судову процедуру у справах про банкрутство	9
1.2. Поняття та теоретично-правова характеристика банкрутства та ліквідаційної процедури як заключної процедури у справах про банкрутство	31
1.3. Пропозиції подолання організаційних та фінансових проблем учасників ліквідаційної процедури	49
Висновки до розділу 1	66
РОЗДІЛ 2. ПОРЯДОК РЕАЛІЗАЦІЇ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ	72
2.1. Порядок визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури	72
2.2. Формування, оцінка та реалізація ліквідаційної маси	83
2.3. Порядок задоволення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі	102
2.4. Завершення ліквідаційної процедури та її наслідки	117
Висновки до розділу 2	130

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ ДО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ БАНКРУТІВ	137
3.1. Особливості застосування ліквідаційної процедури до окремих учасників ринку фінансових послуг	137
3.2. Особливості застосування ліквідаційної процедури до фермерських господарств, державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків	149
3.3. Особливості застосування ліквідаційної процедури до банкрутів за законодавством окремих зарубіжних держав	162
Висновки до розділу 3	175
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191
НОТАТКИ	209

ВСТУП

Правове регулювання відносин між усіма учасниками процедур банкрутства було відновлено в Україні з початком 1990-х років. 14 травня 1992 року було прийнято Закон України «Про банкрутство», який в редакції Закону від 30 червня 1999 року отримав назву «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [95]. На жаль після цього банкрутство як об'єктивне соціально-економічне явище не зникло з економіко-правового поля держави, а збереглося до сьогодні і не втратило своєї актуальності. 22 грудня 2011 року було прийнято нову редакцію цього Закону без зміни назви, а перед цим і після було прийнято десятки змін і доповнень. Нарешті, 18 жовтня 2018 року було прийнято КУЗПБ [64], який набрав чинності одразу, проте вступив у дію 21 жовтня 2019 року.

Зрозуміло, що зміни у законодавстві були викликані потребами практики. Обґрунтуванням необхідності удосконалення законодавства про банкрутство займалися практики та українські вчені з різних галузей права та економіки. Можна назвати лише окремих юристів-господарників та підготовлені ними протягом останніх років дисертаційні дослідження, покликані сприяти удосконаленню правового регулювання відносин між різними учасниками процедур банкрутства. У 2003 році Б.М. Поляковим було захищено докторську дисертацію на тему «Правові проблеми регулювання неплатоспроможності (банкрутства)» [87], у 2009 році В.В. Джуном було захищено докторську дисертацію на тему «Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство» [53]. Також можна назвати декілька кандидатських дисертацій з господарського та господарсько-процесуального права та їхніх авторів: «Правове забезпечення санації та мінімізації негативних наслідків банкрутства»

(В.А. Малига, 1999 рік) [69], «Порівняльно-правовий аналіз інституту неспроможності у законодавстві України та деяких іноземних країн» (О.М. Бірюков, 1999 рік) [7], «Проблеми правового регулювання банкрутства за законодавством України» (Р.Г. Афанасьєв, 2001 рік) [3], «Санація як судова процедура банкрутства: порівняльно-правове дослідження» (В.В. Радзивілюк, 2001 рік) [118], «Використання інституту мирової угоди у процедурі банкрутства» (Е.В. Сгара, 2005 рік) [130], «Господарсько-правові засоби попередження банкрутства» (О.О. Степанов, 2006 рік) [134], «Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах» (О.В. Титова, 2006 рік) [137], «Припинення суб'єктів господарювання» (О.М. Зубатенко, 2008 рік) [57], «Правове регулювання процедур банкрутства юридичної особи – відсутнього боржника» (П.Д. Пригуза, 2011 рік) [90], «Розпорядження майном боржника у процедурі банкрутства» (С.В. Мінковський, 2015 рік) [74], «Учасники провадження у справі про банкрутство» (І.А. Бутирська, 2017 рік) [21], «Погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства» (Грабован Л.І., 2017 рік) [40], «Світові системи банкрутства: господарсько-правовий аспект» (Ю.В. Чорна, 2018 рік) [146], «Правове регулювання арбітражного управління в процедурі банкрутства в Україні» (Ю.В. Кабенюк, 2019 рік) [60] та ін.

Не зважаючи на значну кількість досліджень та появу КУЗПБ проблем між учасниками процедур банкрутства в Україні менше не стає. Особливо це стосується заключної, а тому однієї із найбільш важливих – ліквідаційної процедури. Викладене вказує на необхідність у проведенні нового окремого дослідження правового режиму саме ліквідаційної процедури як заключної судової процедури у справах про банкрутство.

Метою монографічного дослідження є виявлення та пропозиція напрямів подолання теоретичних і практичних проблем, що виникають у ліквідаційній процедурі як заключній судовій процедурі у справах про банкрутство.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний

інтерес та можуть бути використані: – у науково-дослідній сфері – як основа для подальшого дослідження правового режиму діяльності учасників ліквідаційної процедури як заключної судової процедури у справах про банкрутство; – у правотворчості – в ході пропозицій щодо внесення змін і доповнень до КУзПБ і ГК України; – у правозастосовній діяльності – з метою використання фахівцями під час представництва у суді інтересів різних учасників процедур банкрутства, обговорення у роботі саморегулювальних організацій арбітражних керуючих та з метою покращення практики розгляду спорів про банкрутство та спорів, пов'язаних з банкрутством, суддями з розгляду справ про банкрутство господарських судів України та ін.; – в освітньому процесі – результати дослідження дозволяють підвищувати якість викладання та практичної спрямованості дисциплін «Господарське право», «Господарське процесуальне право» при вивченні тем, пов'язаних із застосуванням процедур банкрутства.

Монографія складається зі вступу, 3 розділів, що охоплюють 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

Розділ 1

ТЕОРЕЧНІ ОСНОВИ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ ЯК ЗАКЛЮЧНОЇ СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

1.1. Генезис законодавства про банкрутство та ліквідаційну процедуру як заключну судову процедуру у справах про банкрутство

Наприкінці 1980-х років з'явилися і після набуття Україною статусу незалежної суверенної держави активізувалися процеси переходу економіки до економіки ринкового типу. Такий перехід був неминучим і пов'язувався із зазнанням усіх негативних факторів перехідного періоду – спадом виробництва, гіперінфляцією, кризою неплатежів тощо, що не могло не відбитися на економічному стані окремих підприємств. І саме через це постала необхідність у розробці спеціального законодавства, яким було б забезпечено оздоровлення фінансово неспроможних підприємств – законодавства про інститут неспроможності (банкрутства), наявний у країнах із ринковою економікою. Досліджуваний інститут сформувався й залишається на перехресті приватних і публічних інтересів та включає матеріальні й процесуальні норми [9, с. 33].

Інтеграція України до європейського співтовариства потребує проведення економічних реформ, значного оновлення і модернізації законодавства, яке регулює відносини у сфері підприємництва. Більшість науковців вважають інститут неспроможності (банкрутства) складовою частиною нормального функціонування ринкової економіки, що має сприяти її

оздоровленню шляхом виведення з господарського обігу неефективних СПД. Отже, ефективне правове регулювання відносин неспроможності (банкрутства) підприємств спрямовано на мінімізацію негативних наслідків неплатоспроможності боржника, захист приватних інтересів боржника та його кредиторів, а також публічних інтересів держави. Історично на території України склалася така ситуація, що інститут банкрутства існував далеко не завжди, а якщо й існував, то зовсім у різних видах та варіаціях. Без розгляду сучасного законодавства через призму його історичного розвитку неможливе нормальне функціонування цього інституту, адже людство завжди намагалося вчитися на помилках, яких припустилися в минулому, та переймати найкраще для сьогодення.

Серед наукових досліджень, присвячених окремим проблемам правової регламентації банкрутства підприємств, необхідно виділити роботи таких українських вчених, як Р.Г. Афанасьєв [3], О.М. Бірюков [7], В.В. Джунь [51], О.М. Зубатенко [36, с. 418–443], Ю.В. Кабенюк [60], В.В. Кадала [61] В.А. Малига [67], Л.М. Ніколенко [76], О.П. Подцерковний [83], Б.М. Поляков [85], В.В. Радзівілюк [118], О.О. Степанов [134], С.О. Теньков [136], О.В. Титова [137], М.І. Тітов [138] та ін. Проте історично-правові характеристики становлення саме ліквідаційної процедури як заключної процедури в справах про банкрутство на сьогодні ще не було надано. Це потрібно зробити на початку дослідження цієї процедури як заключної судової процедури у справах про банкрутство.

Історія конкурсного процесу бере свій початок зі Стародавнього Риму. Єгипет, Вавилон, Індія, Греція та інші прадавні держави або не створили стрункої єдиної правової системи з усіма необхідними ознаками, що характеризують сам конкурсний процес, або її документальні свідчення не дійшли до нас у достатній мірі. Річ у тому, що зазначені країни брали за основу нерівномірний розподіл між кредиторами лише майна боржника. Власне, сам боржник був основним засобом забезпечення боргу між кредиторами. З боржником можна було зробити все, що завгодно:

продати, обміняти, змусити відпрацювати борг і навіть розрубати на частини.

У Давньому Римі вільного громадянина можна було перетворити на раба шляхом продажу у рабство за борги. В умовах феодалізму вільного землероба за несплату боргів можна було закріпачити. На Сході невинуватий боржник піддавався принизливим фізичним покаранням, аж до смертної кари. Тобто у давні часи банкрут відповідав не майновими інтересами, а власними правами [143, с. 272]. Але попри низку недоліків давньоримський конкурсний процес заклав підґрунтя сучасного конкурсного процесу. При цьому слід виокремити ознаки, що вперше з'явилися у Давньому Римі: – предметом стягнення стало майно боржника, а не його свобода чи життя; – завершення конкурсного процесу стало пов'язане із відшкодуванням вимог кредиторів; – з'явилася процедура-прототип сучасної процедури розпорядження майном боржника; – з'явилася процедура-прототип сучасному накладенню мораторію на задоволення вимог кредиторів; – керувати процедурами банкрутства почали судові органи; – почалося формування конкурсної маси боржника та її вільний розпродаж серед усіх бажаючих; – до конкурсного процесу суд почав залучати усіх кредиторів, а не лише найперших чи найвпливовіших серед них.

Після Стародавнього Риму інститут неплатоспроможності і банкрутства отримав місце у праві середньовічних Італії, Франції, Англії. А пізніше конкурсний процес почав розвиватися у королівствах та інших державних утвореннях на німецьких землях (XVII ст.) та у США (XIX ст.).

З аналізу історії Київської Русі стає очевидним, що інститут банкрутства має понад тисячолітню історію, оскільки з самого початку нової ери на східнослов'янських землях проводилася активна торгівля із усіма відомими на той час державами, здійснювалося виробництво різноманітної продукції. Проте через постійні війни з кочовими народами, стихії та пожежі до наших часів дійшло небагато писемних джерел давньоруської держави.

Офіційно вважається, що давньоруський конкурсний процес розпочався з «Руської правди» Я. Мудрого. Уже тоді у цьому правовому акті слов'янської держави – Київської Русі – були закладені основні положення конкурсного процесу та містилися основи інституту банкрутства (зрозуміло, у примітивному як на сьогодні вигляді). Відповідно до положень «Руської правди», у разі конкуренції вимог кредиторів та внаслідок неоплатності боржника предметом стягнення ставало не лише майно неплатника, але й він сам. Інакше кажучи, стягнення кредиторів стосувалося вже й особи боржника. Боржник підлягав продажу, а виручені кошти розподілялися між кредиторами відповідно до встановленої черги – іноземці, кредитори з інших міст, інші кредитори. Але ще більш привілейованим (можна сказати позачерговим) кредитором був князь.

Було класифіковано умови виникнення неоплатності. Через них сама неоплатність звалася нещасною або злісною. За першої (безвинної) неоплатності, тобто за форс-мажорних обставин, із боржником могла бути укладена угода про розстрочку боргів. За другої (навмисної, злісної) неоплатності застосовувалися усі процедури тогочасного конкурсного процесу. У першу чергу це стосувалося тих боржників, які втікали на чужину або переходили від своїх кредиторів. Розгляд у справах про банкрутство, у більшій мірі схожий на сучасний, було запроваджено на українських землях уже у складі Російської імперії з XVIII ст., коли почали з'являтися виробничі підприємства та, відповідно, було розпочато перехід до капіталістичного способу виробництва. Однак питання неплатоспроможності не регулювалися єдиним законом. У цей період існували три види джерел права, що регулювали питання банкрутства: іноземне законодавство про неспроможність, давньоруський звичай стягнення боргів, конкурсне законодавство Російської імперії. Але при цьому не було системного застосування та єдиних підходів держави до вказаного питання. Першим у Російській імперії кодифікованим актом, що регулював питання неспроможності, був Статут 1800 року, який

розкривав поняття неспроможності як нездатність боржника оплатити борги. Для кредиторів встановлювалися строки для участі в конкурсі. Пропущені строки не відновлювалися, а майнова вимога кредитора підлягала припиненню [10, с. 7–8].

Тепер можна дослідити розвиток національного законодавства про банкрутство в Україні. Такий значний у хронологічному плані перехід (від законодавства Російської імперії до незалежної України у кінці XX століття) слід робити через відсутність з 1920-х років інституту банкрутства у радянському законодавстві. Перед розпадом СРСР Українська РСР як суб'єкт радянського державного федеративного устрою не знала інституту банкрутства. Приблизно із середини 1920-х років із припиненням НЕПу припинило чинність і законодавство про банкрутство. Інститут банкрутства не був потрібний радянській владі, оскільки «лікування» фінансово «хворих» підприємств відбувалося іншими способами. Якщо підприємство було цілком збитковим, то його або ліквідовували, або приєднували до прибуткових. Для цього в міністерствах та відомствах створювалися спеціальні фонди для підтримки збиткових підприємств. Держава сама вирішувала які підприємства підтримувати, а які ліквідовувати. Багато державних підприємств були нерентабельними. Проте на їхньому балансі знаходилася інфраструктура міст, селищ та сіл. Ліквідація підприємства автоматично призводила б до занепаду населеного пункту та виїзду людей із нього. Майже усі колгоспи та радгоспи були збитковими, що змушувало державу щорічно списувати («пробачати») їхні борги. Аналогічна ситуація була і з багатьма підприємствами гірничої промисловості – шахтами, копальнями, розрізами, кар'єрами. Таке вирішення питання щодо «оздоровлення» збиткових підприємств було досить неефективним та потребувало значних витрат фінансових ресурсів, що в комплексі з іншими обставинами призвело до занепаду радянської економіки, що була вкрай неефективною та нерентабельною і не могла вижити у конкурентній боротьбі із економіками розвинених капіталістичних держав [10, с. 8].